

תרגום "הסכמות" לפרובנסלית (1557): טשטוש הזהות הלשונית היהודית או הישרדותה?

בשנת 1557 פורסמו הסכמות קהילת קרפנטראס, עיר הנמצאת בקונטא וניסין (Comtat Venaissin), כלומר בחלק מחבל פרובנס שהיה שייך למדינת האפיפיור משנת 1274 ועד שנת 1791.

ההסכמות הללו כתובות בשפה הפרובנסלית ובאותיות לועזיות (שלא כמו הטקסטים בפרובנסלית יהודית הכתובים באותיות עבריות). מחברי התעודה הזאת או מתרגמיה קוראים לטקסט שלהם פרקים (articles) או סטטוסים (estatutz). מדובר בתקנון מסועף הודן בעיקר בהוצאות הקהילה, במינוי אנשי ציבור (חברי ועד הקהילה, חזנים, חברה קדישא ועוד), בגביית מסים ובכל הקשור להצהרות ההון של חברי הקהילה ושל הקהילה עצמה. התעודה הזאת נמצאת כיום בספרייה של בית המדרש לרבנים בניו יורק, והיא אותרה מחדש בידי פרופ' שמעון שוורצפוקס. הפענוח הפלאוגרפי נעשה בידי ד"ר זילבר כהן.

הטקסט מכריז על עצמו כי הוא תרגום, או ליתר דיוק העתקה. מונח זה מופיע הן בעברית מתועתקת לאותיות לועזיות (hahataca) (ב 29, 36; ג 1, 3, 7) הן בתרגום פרובנסלי treslat/trelatacion. בניגוד לשיטת התרגום המילולי המאפיינת את תרגומי המקרא והתפילה ברוב קהילות ישראל ההעתקה הזאת חופשית למדי, כפי שמסתמן מהסגנון הרהוט ומריבוי הביטויים הקבועים (חלקם בלטינית) המזכירים את סגנון הנוטריונים הלא-יהודים. ההתאמה הזאת למנהגי הכתיבה של הסביבה הלא-יהודית נובעת מכך, שהעתקת ההסכמות אמורה הייתה להיקרא בידי נציגי האפיפיור בקרפנטראס המבקשים לדעת את דרכי גביית המסים בתוך הקהילה. הטקסט כתוב בפרובנסלית משובשת מבחינת האיות, תורת הצורות ואוצר המילים. כי הרי, מאז שנת 1539 לפחות, כאשר המלך פרנסואה הראשון ציווה להשתמש בצרפתית בכל התעודות הרשמיות (Ordonnances de Villers-Cotterêts), התחילה השפה הצרפתית להשפיע השפעה גדולה על הפרובנסלית, אפילו באזורים שלא היו

שייכים למלך צרפת, כמו קונטא וניסין (ברון 1927: 399–404). מכל מקום, קשה לזהות את לשון ההסכמות האלה עם הפרובנסלית היהודית המתועדת בתקופה מאוחרת יותר והידועה בשם שואדית (chuaudit) בקרב חוקרי לשונות היהודים בני זמננו. מדובר לכל היותר בשפה המשותפת לכל תושבי האזור עם בצבוצים מעטים של גוון לשוני יהודי. כך האדמות המופקעות נקראות hermatz (ב 5, 19). מילה זו אינה אלא צורת הבינוני הפועל של הפועל hermar, הנגזר משם העצם חרם. מלבד זאת, המונחים העבריים המתועתקים לאותיות לועזיות מופיעים באופן עקיב בליווי תרגומיהם לפרובנסלית. כך נוצרים זוגות של מונחים נרדפים, שהראשון שבהם הוא התרגום לפרובנסלית והשני הוא מקורו העברי, בתעתיק המשקף לפעמים את הגייתו המיוחדת של לשון הקודש בקהילה המקומית.

בחרתי להתמקד במונחים הקשורים לפולחן היהודי, לחגים ולזמנים, שכן בניסיון להציג אותם לקוראים נכרים באה לידי ביטוי מגמה של פירוש מחדש של אותם המונחים לפי עולם המושגים של ציבור היעד. ניסיון זה משקף מצב של נתינות מוחלטת לשרירות לבם של שלטונות האפיפיור בתקופה קריטית של תולדות יהודי פרובנס: היהודים נאלצו זה כמעט מאה שנה להתגורר ברחוב ספציפי של עריהם (מולינאס 1981: 26–37; קלמן 1984: 8–25). כעבור 12 שנים, בשנת 1569/70, ניסו לגרש אותם, ורבים היגרו לאיטליה לקהילות אפ"ם (פיאמונטה) או לאימפריה העות'מאנית. בתקופה הבלתי יציבה ההיא חששו יהודי הקונטא שמא תתחיל חסותם של האפיפיורים להתערער והם יאלצו לעזוב את מחוזם כמו רוב יהודי מערב אירופה בימי הביניים המאוחרים. המצב הזה עשוי להסביר מדוע נזהרו כל כך מחברי ההסכמות או מתרגמיהן לפרובנסלית בדבריהם. הם העניקו לאפיפיור את התואר *nostre saint pere le pape*, כלומר 'אבינו הקדוש האפיפיור', ואף ניסו להשתמש במונחים נוצריים כל אימת שהזדמן להם לאזכר מושגים המיוחדים לפולחן היהודי. ההתאמה הזאת לנמענים הנוצריים ראויה לדיון במסגרת חקר לשונות היהודים, שכן היא מאפיינת את מצבן המיוחד של קהילות הנחשפות למגע עם הסביבה הנכרית. לתופעות אלה, שניתן לכנותן תופעות של "מרניזם לשוני", יש מקבילות מעניינות במקומות שונים ובתקופות שונות, ובכלל זה ביהדות צרפת של המאה העשרים.

ההסכמות מקרפנטראס אינן מתאפיינות אפוא בתופעות של הימנעות מהמינוח הנוצרי, אלא להפך, הן גדושות בדפוסי דיבור נוצריים. ואולם ניתן להבחין פה ושם בבצבוק זהות לשונית יהודית, בכל הקשור לתופעות של טבו לשוני. לא מדובר כאן ברתיעה מהניסוחים הדור־משמעיים העלולים להתפרש כביטויים נכריים, אלא בתופעות של לשון נקייה. מן הבחינה הזאת הטקסט הזה, המתאים את עצמו לעולם המושגים של ציבור היעד, שומר בכל זאת על גוון יהודי מעומעם.

א. השפעת המינוח הנוצרי

פעמים רבות ניכרת המגמה להשתמש במינוח העשוי להיות מובן לקורא הנכרי. חוקר הספרדית היהודית חיים וידאל ספיחה כינה תופעה זו christianism (ספיחה 1985 : 182–194). כך נקרא חג הפסח *nostres Pasques* 'פסחא שלנו' (א 25 ; ג 74). ראוי לציין כי הביטוי הזה אינו פרובנסלי אלא צרפתי. בפרובנסלית היינו מצפים לביטוי *nostras Pascas* [nostro pasko]. חדירת השפה הצרפתית לתוך הטקסט הכתוב בפרובנסלית משקפת את מצב הדיגלוסיה שדחק את השפה הפרובנסלית למעמד של לשון נמוכה מול הצרפתית. והנה במאה החמש עשרה חל שינוי לקסיקלי בשפה הצרפתית בנוגע לשימוש צורת הריבוי *Pâques* לעומת צורת היחיד *Pâque*, וכתוצאה משינוי זה צורת היחיד *Pâque* יכולה לציין הן את חג הפסח היהודי הן את הפסחא הנוצרית, אך צורת הריבוי *Pâques* משמשת באופן בלעדי לציון הפסחא הקתולית (אימבס וקמאדה 1986 : 12, 904). השימוש בצורת הריבוי *Pasques* כדי לאזכר את חג הפסח הוא אפוא ניסיון להתקרב למנהגי הלשון של הסביבה הלא-יהודית. יצוין כי בהקשר היסטורי שונה לחלוטין – הקהילה היהודית בטנג'יר בתחילת המאה העשרים – מתועד השימוש בצורת הרבים *Pascuas* בתקנון בית הכנסת שהונפק בתרפ"ו (1925). על אף הקונוטציה הנוצרית המודבקת למונח הספרדי הזה לא נרתעו מחברי התקנון מלהשתמש בו בתור תרגום למונח פסח. נדמה כי השימוש בצורת הריבוי *Pasques* גרם לשימוש בצורת הריבוי *nostres Pantheoustes* (א 74), שאינו מוצדק לא על פי כללי הצרפתית ולא על פי כללי הפרובנסלית. מכל מקום מסתבר כי גם לְכִינֵי חג השבועות שם החג הנוצרי הוא ששימש את מתרגמי ההסכמות.

לפעמים המתרגם מתלבט בין שני מונחים העשויים לתרגם את המונח העברי, כאשר אחד מהם הוא תרגום לפרובנסלית המשקף תהליך של אדפטציה תרבותית והשני הוא תעתיק של המונח העברי. כפלונים כאלה משמשים לציון ראש השנה, כמו בביטוי *Ros Sana* *notre cap d'an* *appelat* (א 25), *au cap de l'an* *appelat* *Rosana* (א 52). גם יום הכיפורים עובר תהליך דומה של הכפלת הכינוי: *Jom Quypurin* *d'empardonance* 'יום הסליחה המכונה יום כיפורים' (שם). יש לציין כי בצרפתית בת ימינו יום הכיפורים מכונה בכינוי דומה לביטוי *Jom Quypurin* *d'empardonance*. מדובר בביטוי *le grand pardon* 'הסליחה הגדולה', המשמש בעיקר את היהודים יוצאי אלג'יריה (אסלנוב 2002 ב: 85–86). אמנם מנהגם הלשוני של יהודי אלג'יריה אינו ממשיך ישירות את המונח הנמצא בהסכמות הקדומות מן המאה השש עשרה, אך הוא נובע מאותו רצון למצוא מונח לא-עברי לחג יהודי. בניסיון להסביר לקוראים הנכרים את משמעות שמות החגים היהודיים אנו

מוצאים לפעמים ניסוחים שאינם מדויקים. כך בסעיף ג 60 כל חודש תשרי מכונה באופן כוללני "עת חגי ראש השנה המכונה תשרי": temps de les festez dau chief .de l'an appellat Tisseri

אשר לכינוי לפורים, הוא מפגין את הנטייה המובהקת ביותר להידמות להרגלי הדיבור של הסביבה הלא-יהודית, שכן חג הפורים מכונה בשם המיוחד לקרנבל הנוצרי: nostre carmantran appellat Purim (ג 71, 74). המונח carmantran קיים גם בצורות caremantran, caramantran, carermantran (לוי 1961: 67). השם caremantran אינו אלא ההיפוסטזה של הביטוי caresma entran, שהיא גלגולה הוולגרי של צורת ablativus absolutus הלטינית quadragesima intrante. 'בהיכנס צום הארבעים'. לאמתו של דבר אין הרבה משותף בין חג הפורים לבין כניסת צום הארבעים בדת הקתולית, אלא ששני המועדים הללו חלים בסמיכות זמנים: תחילת צום הארבעים בפברואר, פורים בסוף פברואר או במרס; ושניהם מלווים בטקסים שמחים המסמלים את חילוף העונות. בחירת המונח הנוצרי כל כך לציון יום הודיה יהודי נובעת בין היתר מטשטוש המשמעות האטימולוגית של המילה carmantran. במחקרו על הפרובנסלית היהודית של יהודי ארבע הקהילות מקונטא ונסין מציין זושא שייקאווסקי, כי המילה carnaval שימשה מילה נרדפת לשם העברי פורים (שייקאווסקי 1948: 13).

רק שם חג הסוכות לא הושפע מהמינוח הנוצרי, שכן בניגוד לפסח ולשבועות, ששמותיהם אומצו בגלגולים שונים במינוח הנוצרי, אין שום חג בדת הקתולית שיכול להזכיר את המועד היהודי הזה. לכן המונח חג הסוכות תורגם כפשוטו la feste des Cab(b)anes (ג 60, 74, 79, 89). ראוי לציין כי במאה השש עשרה ידעו הנוצרים המלומדים את השם חג הסוכות בתיווכה של הוולגטה. שם תורגם הביטוי המקראי חג הַסֻּכּוֹת פעם feriae tabernaculorum (ויקרא כג 34), פעם solemnitas tabernaculorum (דברים טז 13; לא 10). הניסוח התנ"כי הזה שימש בסיס לביטוי הצרפתי fête des tabernacles. העדפת הביטוי feste des cab(b)anes, שמאחוריו מסתתר הביטוי הפרובנסלי festa di cabanas [festo di kabano], משקפת סטרטיפיקציה סוציולינגוויסטית. אם הצירוף feste des tabernacles מאפיין זיקה ללשון הגבוהה, לשון H (צרפתית), הרי שהצירוף feste des cab(b)anes מראה כי בהיעדר אקוויולנט המוכן מראש לשם החג היהודי בחרו המתרגמים במונח קרוב יותר לוורנקולר הפרובנסלי. השם cabbanes כשלעצמו יכול היה לסמן את חג הסוכות, בדיוק כמו שם העצם סֻּכּוֹת בעברית. כך בביטוי les jours dez mejans de Pasques et de lez Cabbanes (ג 80) "ימי הביניים של פסח ושל סוכות".

גם שמות התפילות עברו תהליך של התאמה לקטגוריות נוצריות. כך שלוש התפילות של היום נקראות heures, דהיינו [uro] oras 'שעות' (א 52; ג 61). מונח

זה מיועד לציון תפילות היומיות בפולחן נוצרי, ורק בעקבות פשרה טרמינולוגית הוא נבחר לציון את תפילות שחרית, מנחה ומעריב. ראוי לציון כי השימוש במונח *horas/ heures* לציון התפילה נובע בין היתר מאטימולוגיה שגויה, שלפיה שם העצם *oras* 'שעות', המאיות *heures* כתוצאה מהשפעת הסופרסטרט הצרפתי, קרוב כביכול לפועל *orar* 'להתפלל', ולשם הפעולה הנגזר ממנו [*urasion*] (מאיות *ourations* בסעיפים ג 59, 62). עד עכשיו יהודי צרפת משתמשים בשם עצם המשתייך לאותו שורש כדי לכנות בית כנסת קטן הממוקם לעתים קרובות בדירה, מה שנוהגים לכנות שטיבל בשפה היידיש. ברור שאין רצף בין השימוש בשם *oras*, *oracion* בהקשר יהודי פרובנסלי בתקופת הרנסנס לבין השימוש בשם *oratoire* ככינוי צרפתי לשטיבל האשכנזי. נזכיר שבצרפתית המונח *oratoire* מיועד מלכתחילה לציון כנסיות קטנות וקפלות המוקדשות לקדוש מיוחד או לטקס מיוחד. בנתינת השמות האלה משתקפת אותה המגמה למצוא תחליפים טרמינולוגיים המקובלים על הכול, יהודים ולא-יהודים, למונחים העבריים או למונחים המיוחדים ללשונות היהודים. במקביל לשימוש במונח *ouracions* 'תפילות' משמשת גם המילה *mestier* 'עבודה, שירות' בביטוי הקבוע *les ourations e lo mestier* 'התפילות והעבודה' (א 52). ראוי לציון, כי בימינו המילה *ministre*, הקשורה אטימולוגית למילה *mestier* (השווה לטינית *ministerium*), עדיין משמשת בצירוף *ministre-officiant*, דהיינו 'חזן' או 'שליח ציבור'. גם כאן מדובר במפגש אקראי המשקף שאיפה משותפת ליהודי פרובנס בני המאה השש עשרה וליהודים הצרפתים להשתקע בנוף התרבותי-לשוני של הסביבה הלא-יהודית.

לפי אותה הנטייה לעטוף את המנהגים היהודיים בעטיפה של מינוח לא-יהודי אנו מוצאים כי הסליחות מכונות *vegilles*, כלומר *vegillas* / [*viġilio*] / [*veġilio*] (א 52), לפי האיות הצרפתי (המקביל הצרפתי למילה הפרובנסלית *vigilias* הוא *vigiles*). בכנסייה הקתולית המונח *vigilias/vigiles* (לטינית *vigiliae*) מציין בין השאר את תפילת הלילה. העובדה כי הסליחות אינן נאמרות באמצע הלילה אלא לקראת עליית השחר לא הפריעה למתרגמים להשתמש במונח הנוצרי. האפרוקסימציה הטרמינולוגית לדפוס לשון נוצרי מתעלמת מהבדלים מהותיים בין הסליחה היהודית לבין אשמורת הלילה הנוצרית. בניסוחו המלא המונח המציין את הסליחות ממקם אותן בין ראש השנה ליום הכיפורים, ולא החל בראש חודש אלול: *les vegilles entre lo Jour de l'an et le jour d'empardonance apelat Jom Quypurin* 'האשמורות בין ראש השנה לבין יום הסליחה המכונה יום הכיפורים'. זאת ועוד. אפילו הרבנים מכונים בשם המטעה של *clers juifz* (בצרפתית), דהיינו 'אנשי כמורה יהודים' (ב 2, 4). המונח *clerc* (clerc) נושא קונוטציה נוצרית מובהקת, שכן הוא מתייחס לכמורה על כל דרגותיה, מן הילד המשרת בקודש עד ההגמונים

והחשמנים למיניהם. במקום אחר העדיפו המתרגמים מינוח מתון יותר והשתמשו בשם *doctours* בביטויים *nostres doctours sive rabbis* 'חכמינו או רבנים' (ב 3) או *les doctour entrepetoux de la ley* 'החכמים מפרשי התורה' (ג 83). ולבסוף, הדרשן הנושא את הדרשתו בשבת שובה מכונה בשם הצרפתי *prechour* 'דרשן', ולא במקבילו הפרובנסלי *prezicador*. לאמתו של דבר הצורה *prechour* היא מעין שלב פשרה בין הצורה הפרובנסלית הצפויה *prezicador* (הנהגית [prezikadu]) לבין הצורה *prêcheur*. יצירת צורות כלאיים בין הוורנקולר הפרובנסלי לבין הסופרסטר הצרפתי היא תופעה שכיחה ביותר במצבים של רצף בין שני הקצוות של הדיגיטליזציה. מכל מקום המונח *prezicador/prechour/prêcheur* שייך בפירוש לאוצר המילים הכנסייתי. הדבר לא מנע ממחברי ההסכמות מלהשתמש בו לציון דרשן יהודי. יוזכר שבאותה תקופה דרשנים נוצרים היו ממונים במיוחד לכפות את דרשותיהם על קהל יהודי. הקונוטציות הכבדות כל כך המתלוות למונח הזה לא הרתיעו כנראה את מחברי ההסכמות מלהשתמש במונח *prechour* לציון דרשן שאינו קשור כלל וכלל למפעל התעמולה הנוצרית.

הנה עוד מונח שנראה שאול מן המינוח הנוצרי: מדובר בשם *clastre* המתרגם את המושג עֲזָרָה (ב 1), הוא הגלגול של המילה הפרובנסלית העתיקה *claustra* בפרובנסלית בינונית ובפרובנסלית מודרנית (רונז'ה 1937–1930: 203 I). בסביבה הלשונית הלא-יהודית שימשה *clastre* בהוראה מיוחדת מאוד – חלקו הפנימי של המנזר, שכניסתו הייתה אסורה לגברים במנזר נשים ולנשים במנזר גברים. האנלוגיה הכרוכה בשימוש *clastre* לציון עזרת הנשים ועזרת הגברים מבוססת אפוא על עקרון הפרדת המינים, ולא רק על העובדה שאחת מהוראות המונח *clastre* היא סתם 'חצר', ללא הגבלות מין. דרך אגב, המשמעות האחרונה הזאת מתועדת בשתיים מהיקרויותיו של המונח *clastre* בטקסט של ההסכמות, בסעיפים ג 81, 61, ובהם עולה מן ההקשר שהכוונה היא לחצר מתחם בית הכנסת. ובניגוד להוראה הראשונה, הוראה זו אינה יכולה להיחשב מינוח נוצרי של ממש. יש אפילו מקביל יידי לשימוש במונח הקרוב איטימולוגית למילה *clastre/claustra*: חצר בית הכנסת, ובהשאלה בית הכנסת עצמו, מכונה קלאוז בידיש מערבית, קלויז בידיש מזרחית. שתי הצורות הללו הן גלגולה של המילה הגרמנית העילית העתיקה *clusa*, השאולה מן הלטינית העממית. בלטינית קלסית, הבינוני הפועל של הפועל *claudere* 'לסגור' הוא כידוע *clausus, a, um*, והשימוש בצורה *clusus, a, um* במקום *clausus, a, um* נובע מהידמות הצורה הפשוטה של הפועל לצורות המורכבות, כגון *concludere* 'לסכם', *excludere* 'לסלק', *recludere* 'לפתוח'.

השפעת המינוח הנוצרי ניכרת גם בציון החרם. כדי לאזכר את השלכותיו של הטקסט הזה המתרגמים נוקטים ביטויים השאולים באופן מובהק מן המינוח הקתולי:

sera desclarat entre nous per escumenjat et privat de toux nostres sacraments judaitz יוֹכְרוּ בְּתוֹכֵנוּ כַּמְנוּדָה וְנִשְׁלַל מִכָּל טַקְסִינוּ הַיְהוּדִיִּים' (א 45). הַבִּינּוֹנִי הַפְּעוּלִי escumenjat מִשְׁקָף כְּשֶׁלְעֲצֻמוֹ הַשְּׁפָעָה נּוֹצְרִית מוֹבְהָקָת, שֶׁכֵּן הַצּוּרָה הַזֹּאת אֵינָה אֵלָא הַגִּלְגוּל הַוּוּלְגָרִי שֶׁל הַלְטִינִית הַכְּנִסְיִיתִית excommunicatus, שֶׁמִּשְׁמָעָה 'נִשְׁלַל מֵאֲכִילַת לֶחֶם הַקּוֹדֶשׁ'. אֲשֶׁר לְצִירוּף sacramentz judaitz 'טַקְסִים יְהוּדִיִּים', הוּא עוֹד קְשׁוֹר יוֹתֵר לְמִינוּחַ הַנוֹצְרִי, שֶׁכֵּן הַמִּילָה sacramen (> לְטִינִית כְּנִסְיִיתִית sacramentum) מֵתִיִּיחַסֵּת לְשִׁבְעָה הַטַּקְסִים הָעֵיִקְרִיִּים שֶׁל הַפּוֹלְחָן הַנוֹצְרִי: טְבִילָה, קוֹנְפִירְמַצְיָה, אֲכִילַת לֶחֶם הַקּוֹדֶשׁ, וִידוּי, מִשִּׁיחָה אַחֲרוֹנָה, סְמִיכָה וְנִישׁוּאִים. רַק הוֹסֵפֶת הַתּוֹאֵר judaic (בְּצוּרַת הַרִיבּוּי judaitz) מִמְתַּנֵּת בְּמִקְצַת אֶת הַגּוֹן הַנוֹצְרִי הַמּוֹבְהָק שֶׁל הַנִּיִּסוּחַ הַזֶּה. גַּם כַּאֲן נִיתֵן לְעֲמוּד עַל מִכְנָה מִשׁוֹתָף עִם הַתְּבוֹלְלוּתִים הַלְּשׁוֹנִית שֶׁל יְהוּדֵי צְרַפֵּת בְּת זִמְנֵנוּ בְּכֻלָּל וְשֶׁל יְהוּדֵי אֲלֶגְרִיָּה בְּפִרְט. הַנְּטִיָּה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בְּשִׁמּוֹת שֶׁל טַקְסִים נּוֹצְרִיִּים לְצִיּוֹן טַקְסִים יְהוּדִים אֲכֵן מֵאִפְיִינַת אֶת הַדּוֹר הַמְּבּוֹגֵר שֶׁל הַיְהוּדִים יוֹצֵאֵי אֲלֶגְרִיָּה, כְּלוֹמֵר יְהוּדִים שֶׁכִּבְּרָה הִגִּיעוּ לְפָרְקֵם בְּשַׁנַּת 1962, שְׁנַת הַגְּעֵתֶם לְצְרַפֵּת. בְּדוֹר הַזֶּה שֶׁל הַיְהוּדִים יוֹצֵאֵי אֲלֶגְרִיָּה טַקְס בְּרִית הַמִּילָה מְכּוֹנָה לְעֵתִים קְרוֹבוֹת baptême 'טְבִילָה', טַקְס הַבְּרִי-מְצוּוֹה נִקְרָא communion, 'קוֹנְפִירְמַצְיָה', וְצוּם יוֹם כִּיפּוֹר מוֹכֵר בְּשֵׁם carême 'צוּם הָאֲרַבְעִים' (אֶסְלָנוֹב 2002ב: 85–86).

הַשְּׁפָעָה נּוֹסֵפֶת שֶׁל הַמִּינוּחַ הַנוֹצְרִי נִיכְרַת בְּכִינּוּיֵי סֵפֶר הַתּוֹרָה בְּמוֹנַח לֹא יְהוּדִי. וְאוֹלָם הַמִּילָה סֵפֶר הֵייתָה יְדוּעָה הֵיטֵב לַיְהוּדֵי הַקּוֹנְטָא (שֶׁיִּיקְאָוּסְקִי 1948: 16), וְאִף כְּנֵרָא לְשִׁכְנֵיהֶם הַלֵּא-יְהוּדִים (לְפוֹן 1954: 27). לְצִיּוֹן סֵפֶר הַתּוֹרָה בְּמִשְׁמַעוֹתוֹ הַגְּשֵׁמִית (הוּא אוֹזְכֵר בְּהִקְשֵׁר שֶׁל טַקְס הַשְּׁבָעָה הַנִּקְרָא חֶרֶם) הַשְּׁתַּמְשׁוֹ מִתְרַגְּמֵי הַהִסְכְּמוֹת בְּבִיטוּי lo rolle de Moyses 'מְגִילַת מוֹשֶׁה, סֵפֶר מוֹשֶׁה' (א 4; ב 1; ג 48, 61). בִּיטוּי זֶה מְשַׁלֵּב אֶת הַצִּירוֹפִים תּוֹרַת מוֹשֶׁה וְסֵפֶר תּוֹרָה – סֵפֶר מוֹשֶׁה. מִשְׁמַעוֹת הַמִּילָה rolle בְּפּרוֹבִנְסִלִית הֵיא דוּוֹקָא 'מְגִילָה'. תְּהִלֵּךְ הַצְּטַמְצַמוֹת הַמִּשְׁמַעוֹת מִן הַהוֹרָאָה 'מְגִילָה כְּלִשָּׁה' הַהוֹרָאָה 'סֵפֶר תּוֹרָה' מֵתוֹעֵדֶת בְּמִקּוֹר סְפָרוֹתֵי צְרַפֵּתֵי מִן הַמָּאָה הַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה, כַּמָּאָה שְׁנָה לְפָנֵי תְּאֵרִיךְ חִיבּוֹר הַהִסְכְּמוֹת מִקְרַפְנִטְרָאס. מְדוּבֵר בְּשׁוֹרָה בְּתוֹךְ שִׁיר מִשִּׁירֵי הַמִּשׁוֹרֵר הַפְּרִיִסְאִי הַמְּפּוֹרְסֵם פְּרִנְסוּאָה וְיוֹן: "Voy que Salmon escript en son rolet" (וְיוֹן 1964: 94) – "רָאָה מָה שֶׁלְמָה כָּתַב בְּמְגִילָה" (צַבִּי 1989: 122).

אֲמָנָם הַמִּילָה הַצְּרַפִּיתִית הָעֵתִיקָה rolet יְכוּלָה לְקַבֵּל מִשְׁמַעוֹת כְּלִיתִית שֶׁל 'כְּתָב', אֲךְ בְּהִיקּוֹרוֹת הַסְּפָצִיפִית הַזֹּאת שֶׁל הַמִּילָה כְּמוֹ בְּכַמָּה מֵהִיקְרוֹיִתִיהָ הָאֲחֵרוֹת (כְּגוֹן אֲצֵל פְּרוּאֶסֶר, הִיסְטוֹרִיּוֹן וּמִשׁוֹרֵר צְרַפִּיתֵי מִן הַמָּאָה הָאֲרַבְעָה עֶשְׂרֵה) נִדְמָה כִּי הַכוּוֹנָה הֵיא דוּוֹקָא לְסֵפֶר נְגַלֵּל כְּלוֹמֵר לְמְגִילָה. וְיוֹן מִשְׁתַּמֵּשׁ בְּצוּרַת הַקְּטָנָה rolet 'מְגִילוֹנָת', כְּדִי לְאִזְכֹּר אֶת סֵפֶר חֲכַמַת שֶׁלְמָה: אֲמָנָם סֵפֶר חֲכַמַת שֶׁלְמָה אֵינוֹ שִׁיךְ לְחֲמֵשׁ

המגילות, אך הכינוי rolet רומז לכך שאכן מדובר במגילה, אולי עקב בלבול בין ספר קהלת השייך לחמש המגילות לבין ספר חכמת שלמה החיצוני. אף על פי שבתקופתו של פרנסואה ויון לא נשאר שום יהודי בממלכת צרפת זכר המשורר הזה כי היהודים משתמשים במגילות לכמה מספרים. לאור ההקבלה הזאת בין ויון לבין הניסוח של ההסכמות מקרפנטראס ניתן לשער, כי באופן הלשוני של צרפת ופרובנס במאות החמש עשרה והשש עשרה שימשו השמות rolet (rollet) / role לציון הספרים והמגילות של עבודת הקודש היהודית.

כמו כן, המושג חֲמֻשֵׁי תּוֹרָה תורגם פעם לביטוי המשקף בלבול מסוים בין התורה לבין התנ"ך בכללותו: les V livres de la Bible 'חמשת ספרי התנ"ך' (ב 1). גם המושג עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת מתורגם לביטוי les X comandamens de la ley 'עשר מצוות התורה' (ג 48). השימוש במילה comandamen (צרפתית commandement) לציון עשרת הדיברות אינו יכול להיות יהודי, שכן עשרת הדיברות אינם ממצים את מכלול מצוות התורה. האם היו מחברי ההסכמות מודעים לפשרות הטרימינולוגיות האלה, או שמא הם ספגו באופן ספונטני את המוסכמות הלשוניות של הסביבה הלא-יהודית? קשה להשיב בבטחה לשאלה הזאת. הסממן היחיד העשוי לעזור להבדיל בין השפעות פסיביות לבין פשרות מכוונות הוא השימוש בסופרסטרט הצרפתי לעומת השימוש בשפה הוורנקולרית הפרובנסלית. לאור הקריטריון הזה ביטוי פרובנסלי כמו lo rolle de Moyses מצביע על שימוש עממי יותר המשותף לסביבה הלא-יהודית וליהודים עצמם, ואילו הביטוי הצרפתי les V livres de la Bible אינו אלא ביטוי צרפתי; בפרובנסלית היינו מצפים לביטוי li V livre de la Biblia. במילים אחרות, השימוש במטבע לשון צרפתי עשוי להצביע על כך שאימון הניסוח הלא-יהודי נובע מאסטרטגיה מכוונת ולא מספיגה פסיבית. הנטייה להתאים את הניסוח ליכולת ההבנה של ציבור היעד גרמה לפעמים לאי-דיוקים. כך מוצאים אנו שתפילת פֶּל נְדָרֵי מוצגת כתפילה בשפה העברית (en langue abrayque; ב 4), אף על פי שכידוע היא מנוסחת בארמית.

ב. תופעות טבו לשוני

ראינו לעיל כי יהודי קרפנטראס התפשרו מבחינה טרימינולוגית כדי להיות מובנים על ציבור היעד שלהם. ואולם העמדה המכוונת הזאת לא מנעה אותם מלהביע באופן בלתי מכוון מעין זהות לשונית על ידי ביטויים של לשון נקייה. כל אימת שמונח עברי מתורגם על ידי מילה לועזית שאינה משקפת בדיוק את משמעותו העיקרית, סביר להניח כי הסטייה מן המשמעות המילולית נגרמה על ידי טבו לשוני. תגובות הנובעות מרתיעה מסוימת מול מונחים שמשמעותם מתקשרת לדברים מפחידים

באות לידי ביטוי כאשר מחברי הטקסט או מתרגמיו נאלצים להשתמש במושג הֶרְם. בקהילות היהודיות של קונטא וניסין המילה הזאת מציינת טקס השבעה המתבצע בעזרת ספרי תורה. כל מי שנשבע שבועת שווא בטקס הזה עלול היה להיות מנודה מן הקהילה. לא הנידוי עצמו הפחיד את יהודי קרפנטראס, אלא הקללות המלוות אותו. הפחד מן הקללות האלה התבטא בכך שהמילה הֶרְם, מונח המציין את הנידוי והכרת החלים על מפרי השבועה, תורגמה למילה malediccion (א 4), המציינת קללה ולא דווקא נידוי מן הקהל. המשמעות המשנית גברה אפוא על המשמעות הראשונית של נידוי, המסומנת במקום אחר על ידי השימוש בצורת הבינוני הפעול excumenjat 'מנודה' (א 45). תרגום המילה הֶרְם על ידי מילה המציינת קללה הוא מעין תרגום יתר או תרגום סוטה מן ההוראה המקובלת. יתרה מזאת, הצורה malediccion המשמשת בטקסט אינה צורה פרובנסלית של ממש. בפרובנסלית היינו מצפים לצורה maldizemen ולא לצורה malediccion, השאולה מהסובסטרט הצרפתי (malédiction) או מהסופרסטרט הלטיני (maledictio). העדפת צורת הסופרסטרט על פני הצורה הוורנקולרית משקפת כנראה רצון לציין דיסטנס כלפי עניין הקללה העלולה לפגוע במי שנשבע לשווא. במקומות אחרים (כגון א 44) התרגום למונח הֶרְם אינו malediccion אלא secrement 'שבועה'. גם כאן ניכרת הנטייה להשתמש במילה השאולה מן הסופרסטרטים במקום המונח הוורנקולרי sacramen. הצורה secrement דינה כדין malediccion: ספק אם היא שאולה מן הלטינית (sacramentum) או מן הצרפתית (serment < serement). ואולי היא צורת כלאיים של שתי שפות הסופרסטרט, הסופרסטרט הלטיני והסופרסטרט הצרפתי.

מסיבות הקשורות גם כן לטבו לשוני הוחלפה המילה הֶרְם על ידי המילה פֶרְכָה בקהילותיהם של צאצאי האנוסים הפורטוגלים היושבים בבורדו (בר־אשר תשנ"ו: 464-465). כאמור לעיל נגזרה צורה של פועל דנומינטיבי hermar על בסיס שם העצם הֶרְם. כאן המקום לתהות, כיצד מנגנון הטבו הלשוני שהניע להחליף את המילה maldizemen על ידי מילה השאולה מן הסופרסטרטים לא מנע את השימוש בצורה הנגזרת משם העצם הבעייתי הזה. ייתכן שהסיבה לכך היא האינטגרציה של הצורה hermar בפרובנסלית יהודית. נוסף על כך ההקשר שבו הבינוני הפעול hermatz (ב 5, 19) אינו קשור ישירות לעניין הנידוי והקללה אלא לתוצאה אחרת של הֶרְם, דהיינו הפקעת הרכוש של מי שחרם הוטל עליו. יצוין שבפנקסי הקהילות של צאצאי האנוסים מבורדו מתועדת צורת הבינוני הפעול enheremado 'מוחרם' (בר־אשר תשנ"ו: 464), היא מקבילתה הספרדית של הצורה הפרובנסלית hermat (עם הוספת הפרפיקס en-, המאפשרת לגזור צורות פועליות דנומינטיביות בשפה הזאת, כגון בצורת הפועל enhaminar 'לבשל בחמין', הנגזרת משם העצם חֶמֶן).

כנראה לא השימוש במסמן חָרַם היה כרוך בתופעה של לשון נקייה, אלא הטרחה לתרגם את המילה הזאת במפורש. פה ושם המילה חָרַם מתועדת בתעתיק herem, אך בניגוד לשאר המילים העבריות המשובצות בתעתיקן הלועזי, המילה חָרַם (herem) מתורגמת רק בהיקרותה הראשונה (א 4), ואפילו שם התרגום אינו נעשה בשפה הוורנקולרית, אלא, כאמור, בשפות של הסופרסטרט.

גם עניין המוות עורר תגובות של טבו לשוני. כך חברי החברה קדישא מכונים מְטֵהָרִים. בעוד שתרגומים למונחים עבריים המשובצים בטקסט ההסכמות מצטיינים בדיוקנותם, התרגומים השונים המובאים כדי לפרש את המונח מְטֵהָרִים אינם ברורים כל צורכם. פעם המילה הפרובנסלית העשויה לתרגם את המילה מְטֵהָרִים היא comis (רבים) comisses) 'ממונה' (א 2; ג 89) ופעם המילה מְטֵהָרִים מתורגמת לבינוני הפעול deputas 'באי כוח' (ג 91). ובמקום אחד המילה הפרובנסלית הושמטה לחלוטין, כך שהניסוח נשאר אליפטי: lesditz apelatz metharim 'הנוכחים לעיל המכונים מְטֵהָרִים' (ג 87). בשני מקומות אחרים הכינוי מְטֵהָרִים מופיע ללא תרגום בסינטגמות שמניות המורכבות מן המוגדר קָפָה ומן המגדיר מְטֵהָרִים: cuppa de methaharim 'קופה של מטהרים' (ג 88); cuppa apelade de metharim 'קופה המכונה (קופת) המטהרים' (ג 89).

הערפול המכוון של התרגומים מצביע על הרצון להימנע מאזכור הדברים הקשורים במוות. השימוש בלשון נקייה בהקשר זה ידוע בשאר לשונות היהודים, וכמובן בעברית. כך השימוש בכיטוי בר מינן כשם עצם המשמש תחליף למילה גופה מתועד בידיש. לאמתו של דבר הנטייה להימנע מאזכור מפורש של המוות מאפיינת את רוב תרבויות העולם. ברוב השפות מעדיפים להשתמש במילים מלומדות כדי להזכיר את המוות. בהקשר של ההסכמות מקרפנטראס המילים המלומדות אינן אלא המילים העבריות המתועתקות והמשובצות בגוף הטקסט הפרובנסלי.

ג. לשון ההסכמות – פרובנסלית יהודית או פרובנסלית כללית?

בטקסט ההסכמות מקרפנטראס לא פעלו מנגנוני הטבו הלשוני בכל הנוגע למונחים הנוצריים, אך הם מורגשים מאוד בכל העננינים הקשורים למוות, לחרם ולקללה. כאמור, השימוש במינוח נוצרי לציון ראליה יהודית נובע מן הצורך להתאים את הטקסט לציבור היעד. כאשר מחברי ההסכמות או מתרגמיהן כינו חג יהודי או טקס יהודי בשם אמביוולנטי, הם כנראה לא הרגישו בחילול הקודש. לכל היותר הם אולי היו מודעים לכך שהם מתפשרים מטעמים של נוחות ויעילות. בהקשר התרבותי של המאה השש עשרה גרם חידוש ההתעניינות בטקסט התנ"כי ובשפה העברית לכך שמונחים מסוימים, כגון Pasques/Pascas, Pentecoste/Pentacosta, או אפילו

carmantran 'קרנבל' לא זוהו באופן אוטומטי כמונחים נוצריים. נטרול המשמעות הנוצרית כתוצאה מהרחבת האופקים המאפיינת את רוח הרנסנס הוא חלק של תהליך חילון החברה תוך כדי התגבשות של מרחב כללי שאינו נכלל בעולם הנצרות. קיום המרחב הכללי הזה מסביר גם, מדוע השתמשו יהודי גרמניה וצרפת במונחים נוצריים לציון ראליה יהודית. אותו תהליך מורגש במקרה של יהודי אלג'יריה במאה העשרים, כפי שזכר לעיל. באופן פרדוקסלי, הידמותה של הפרובנסלית היהודית לפרובנסלית של הסביבה הנוצרית אינה קשורה לתהליך של התבוללות או של אינטגרציה, כמו בצרפת, בגרמניה או באלג'יריה, אלא דווקא לתהליך של גטואיזציה. כאמור לעיל, אמצע המאה השש עשרה היא נקודת תפנית משמעותית בתולדות הקהילות היהודיות של קונסטא וניסין. לא זו בלבד שהיהודים נאלצו להצטופף ברחוב מסוים של העיר שבה ישבו, אלא, בשנת 1569/70, הצטמצם מספר הערים הללו לארבע: אביניון, קבליון, קרפנטראס ולייל-סור-סורג (L'Isle-sur-Sorgue). במילים אחרות, הדו־קיום בין היהודים לנכרים היה במגמת הידרדרות בתקופה שבה חוברו ההסכמות. כתוצאה מבידודם הגובר והולך של היהודים התפתח להג מיוחד ליהודים המכונה שואדית. ייתכן שהוא כבר התגבש בתקופה ההיא, אך הרמה הסגנונית של ההסכמות לא אפשרה לפרובנסלית היהודית לבצבץ יותר מכמה פעמים בודדות. ראינו לעיל את הדוגמה של הפועל hermar, הנגזר משם העצם העברי חָרַם. ויש עוד סממן המצביע על כך שכמה ממאפייני השואדית כבר מתועדים בטקסט של ההסכמות. הכוונה למעתק הפונטי [s] < [f], האופייני למרכיב העברי של השואדית (שייקָאָוסקי 1948: 50–54). מדובר בשם החודש מְרְחֶשֶׁן, המתועתק Marhahvan (ב 6). הצורה marhesvan/marhasvan נהגתה כנראה marhefvan/marhafvan, ומכאן marhahvan/marhehvan כתוצאת ההידמות של [f] ל-[v] הבא אחריו. כשלעצמה הצורה הזאת אינה אלא הוכחה עקיפה לקיום מעתק [f] < [s] בפרובנסלית היהודית של אותה תקופה.

לעומת זאת, שמות החודשים נִסָן, תְּשֵׁרִי תועתקו nyssan (ג 62), tissery (א 25), ללא שום מעתק מ-[s] ל-[f]. ההבדל בין שני הגלגולים של ההגה [s] (סמ"ך או שי"ן ימנית) מתועד לגבי זוג הכפלונים sefer/feffer (שייקָאָוסקי 1948: 53–54; אסלנוב 2002א: 109). ההבדל בין feffer לבין sefer נובע כנראה ממידת האינטגרציה של המילה הזאת בתוך הוורנקולר המקומי (השואדית). בעוד שהצורה feffer שייכת למה שמקס ווינרייך כינה איינגעשמאַלצן לשון־קודש ("עברית משוקעת" או merged Hebrew), הצורה sefer יכולה להיחשב לשון־קודש ממש ("עברית מלאה" או whole Hebrew) (וינרייך 1973: II 5–9). ייתכן שההבדל בין גלגול ההגה [s] בשם החודש מְרְחֶשֶׁן (הגוי marhefvan) לבין שם החודש נִסָן נובע מאותו הבדל בין העברית המשוקעת לבין העברית המלאה.

מלבד המעתק [s] < [f] התאפיינה השואדית בכיצוע הת"ו הרפה כ-[s]. מעתק זה מתועד בטקסט של ההסכמות, כגון במילה berys (> בְּרִית) (ג 69), במילה quassuba (> קַתְּבָה) (שם) או בצורות השונות של הביטוי בֵּית הַפְּנֹת: Bes Haquenesses (ג 62), Bes Haquenecez (ג 66), Bes Haqueneses (ג 68, 69), Bes Haquenes עם השמטת ה-[e] השני (ג 59), המתועדת גם בפועל הנגזר hermar (> *heremar). ולבסוף Bes Haqueces (ג 63), עם הבלעת ה-[n] לפני [s]. דו־קיום בין צורות העברית המשוקעת לבין צורות העברית המלאה מצביע אפוא על דינמיקה האופיינית ללשונות היהודים באשר הן. בשלב מאוחר יותר של התפתחות השואדית גברו כנראה הרגלי ההגייה של העברית המשוקעת על אלה של העברית המלאה, שכן בתעתיק השְמַע המצוטט על ידי שֵׁיקָאוּסְקִי (1948: iii) כל [s] נהגה [f], בין שהוא ממשׁיךְ סמ"ך ובין שהוא ממשׁיךְ ת"ו רפה. הדבר נובע כנראה מבידודן הגובר והולך של ארבע הקהילות לעומת קהילות ישראל אחרות במאות השש עשרה, השבע עשרה והשמונה עשרה.

יישום ההבדל הוויינירייכיאני בין עברית מלאה לבין עברית משוקעת עשוי לשפוך אור על זיהוי הלשון המתועדת בהסכמות. מבחינת המרכיב העברי הטקסט שייך לשני מישורים סוציולינגוויסטיים: מישור תחתון (L) שבו המעתק [s] < [f] כבר מתועד ולו בעקיפין, ומישור עליון [H] שבו המעתק הזה אינו מתועד. לחלוקה הזאת בין מישור גבוה לבין מישור נמוך יש הקבלה בכל הנוגע למרכיב הרומאני של השפה המתועדת בתרגום ההסכמות. במאה השש עשרה כבר לא נחשב הבסיס הפרובנסלי של השפה לשון H, אלא הודחק למעמד של ורנקולר חסר יוקרה (L); ואילו הצרפתית תפסה את מקומה של הפרובנסלית הכתובה והתחיל לשמש בתור סופרסטרט תרבותי עם הלטינית. דבר זה מסביר, מדוע השפיעה הצרפתית השפעה כה מכריעה על לשון ההסכמות מבחינת האיות, המורפולוגיה והלקסיקון. ניתן לסמל את הרבדים האלה על ידי טבלה שבה המרכיב הרומאני והמרכיב העברי עומדים זה מול זה:

מרכיב רומאני	מרכיב עברי	
H	עברית מלאה	צרפתית לטינית
L	עברית משוקעת	פרובנסלית

כיוון שהטקסט הזה משמש מעין חלון ראויה כלפי הסמכויות של הכנסייה, הוא חותר להגיע לרמה של לשון H. דבר זה גורם לשיסוע בתוך המרכיב העברי: העברית המלאה משתייכת לחציון העליון, ואילו העברית המשוקעת מזוהה עם

החציון התחתון. בהקשר התרבותי של הרנסנס הייתה העברית חלק מהמורשת ההומניסטית. לפיכך ציטוט מונח עברי לאו דווקא נתפס כבצרון של שפה אקזוטי. לעומת זאת העיוותים הפונטיים המציינים את העברית המשוקעת היו עלולים להיות בלתי מובנים לקורא נוצרי שלמד עברית בדקדוקים ששימשו את ההומניסטים (ספר המכלול לרד"ק, *Institutiones grammaticae in Hebram linguam* לסבסטיאן מונסטר, מקנה אברם לאברהם דה בלמיש). הן מבחינת המרכיב העברי הן מבחינת הבסיס הפרובנסלי הטקסט של ההסכמות מקרפנטראס נע בין שני קצות הדיגלוסיה הפרובנסלית היהודית. הליטוש הצרפתי המתבטא במישורי האיות, המורפולוגיה ואוצר המילים שולל לכאורה את האפשרות שמדובר בפרובנסלית יהודית; ואילו הסובסטרט הוורנקולרי עם מרכיבו העברי המשוקע מורגש פה ושם בטקסט. ניתן אפוא להגדיר את לשון ההסכמות מקרפנטראס פרובנסלית כללית הלכודה בין סובסטרט פרובנסלי יהודי (ורנקולרי) לבין שפת-גג צרפתית.

ד. סיכום

בהסכמות אלה, המיועדות לקוראים לא יהודים, מסתמנות שתי נטיות הפוכות. מחד גיסא מתגלה רצון להבהיר במידת האפשר לקורא הנוצרי את המונחים ואת המושגים המיוחדים ליהודים, לפעמים תוך כדי פשרות טרמינולוגיות העלולות לטשטש את ההבדלים המהותיים שבין הפולחן היהודי לבין הפולחן הנוצרי. מאידך גיסא ניתן להבחין בביטויי הזהות היהודית בהתנהגות הלשונית, בין שמדובר בתופעות טבו לשוני ובין שמדובר בבצבוצי הוורנקולר היהודי, בעיקר בכל הנוגע לעברית המשוקעת. בטקסטים מאוחרים יותר, כגון Harcanot e Barcanot, מחזה פרודי מסוף המאה השמונה עשרה או מתחילת המאה התשע עשרה, המרכיב העברי נראה לא רק משוקע אלא משובש לחלוטין עד כי קשה לזהות מאילו גיזרונות התגלגלו המילים. כמו כן נדמה, כי ידיעת הסופרסטרט הצרפתי לא הייתה רווחת כל כך אצל "יהודי המסילות" (*carriero/mefilot*), כפי שמתברר מאמירתו של Harcanot:

Per li feffer d'ascolo

Ai jamai dóu frances sachut uno paraulo

(אני נשבע) על ספרי התורה של בית הכנסת,

מעולם לא ידעתי מילה אחת בצרפתית (שייקאווסקי 1948: 16).

האמירה הפרודית הזאת מעניינת משני היבטים: קודם כול היא מצביעה על כך שבסוף תקופת הגטו, בשלהי המאה השמונה עשרה, היו היהודים המקומיים

מחבורים לטופרסטרט הצרפתי פחות מאשר בתחילת אותה התקופה, במאה השש עשרה. דבר שני, המילה feffer 'ספר תורה' בתוך ניב השבועה מצביעה על המעתק [f] < [s], הטיפוסי כל כך לעברית המשוקעת בתוך הוורנקולר הפרובנסלי היהודי. בידודם המתמיד של יהודי ארבע הקהילות הן כלפי העולם הלא-יהודי הן כלפי שאר היהודים הוא שמסביר כנראה את ההידרדרות הלשונית הזאת. אם הטקסט של ההסכמות משלב מאפיינים לשוניים של השפה הגבוהה (הסופרסטרט הצרפתי ואף הסופרסטרט הלטיני, העברית המלאה) עם השפה הנמוכה (הסובסטרט הוורנקולרי ומרכיבו העברי המשוקע), הרי שהטקסט של Harcanot e Barcanot מתאפיין בצביונו הוורנקולרי ובאיכות הגרועה של העברית המשוקעת בו. במילים אחרות, השתקפותה הלשונית של הזהות היהודית הצטמצמה למישור הוורנקולרי, וכבר לא נתנה את אותותיה במישור של הסופרסטרטים. הצטמצמות הזהות הלשונית היהודית על המישור הוורנקולרי גרמה לאבדנה המהיר, וכשנפתחו שערי הגטו בשנת 1791 נשמרו רק הדהודי הלשון העממית הזאת בזיכרונם הקולקטיבי של יהודי הקונטא, שאימצו חיש מהר את הסופרסטרט הצרפתי כשפת דיבור.

רשימת הקיצורים

אסלנוב 2002 = Cyril Aslanov, "Judéo-provençal et chquadit: Essai de délimitation", *La France latine: Revue d'Études d'Oc*, nouvelle série no. 134 (2002), pp. 103–122

אסלנוב 2002 = Cyril Aslanov, "Le français des Juifs d'Afrique du Nord est-il un judéo-français?", *Perspectives: Revue de l'Université Hébraïque de Jérusalem* 9 (2002), pp. 79–101

אימבס וקמאדה 1986 = Paul Imbs & Bernard Quemada (eds.), *Trésor de la langue française: Dictionnaire de la langue française du XIXe et du XXe siècle*, Paris 1986

בר-אשר תשנ"ו = משה בר-אשר, "על המרכיב העברי בלשונות הדיבור של צאצאי האנוסים בדרום מערב צרפת" בתוך הנ"ל (עורך), מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים מוגשים לשלמה מורג, ירושלים תשנ"ו, עמ' 457–480 של החלק העברי.

ברון 1927 = Auguste Brun, *Recherches historiques sur l'introduction du français dans les provinces du Midi*, Paris 1927

ויון 1964 = François Villon, *Œuvres*, edited by Auguste Honoré Longnon & Lucien Foulet, Paris 1964

- ווינרייך 1973 = מאַקס ווינרייך, געשיכטע פון דער יידישער שפראך: באַגריפן פאַקטן מעטאָדן, ניו יורק 1973.
- ליי 1961 = Emil Levy, *Petit dictionnaire provençal-français*, Heidelberg = 1961
- לפון 1954 = Robert Lafont, *Mistral ou l'illusion*, Paris 1954
- מולינאס 1981 = René Moulinas, *Les juifs du pape en France*, Paris 1981
- ספיהה 1985 = Haïm Vidal Sephiha, "'Christianisms' in Judeo-Spanish (Calque and Vernacular)", in Joshua A. Fishman (ed.), *Readings in the Sociology of Jewish Languages*, Leiden 1985, pp. 179–194
- צבי 1989 = פרנסואה ויון, הצנאה הגדולה, תרגום הרמן צבי, תל אביב 1989.
- קלמן 1984 = Marianne Calmann, *The Carrière of Carpentras*, Oxford = 1984
- רונז'ה 1930–1937 = Jules Ronjat, *Grammaire istorique des parlers provençaux*, 3 vols., Montpellier 1930–1937
- שייקאָווסקי 1948 = זושאַ שייקאָווסקי, דאָס לשון פון די יידן אין די אַרבע קהילות פון קאַמטאַ וענעסען, ניו יורק 1948.